

خلاقیت

خلاقیت و نوآوری در آموزش و پرورش

creative power

گردآورنده:
عبدالله خادمیان

مقدمه

برتری نژاد انسان بر سایر حیوانات را در چندین صفت از قبیل اختلاف انگیزه و تمایلات، نیروی مشاهده، یادگیری، نگاه داری و یادآوری دانسته‌اند. اما مهمترین امتیاز انسان دارا بودن یک نوع فعالیت ذهنی است که به وسیله آن می‌تواند محیط خود را تغییر دهد و آن را برای ادامه زندگی خود مناسب سازد. او از این استعداد به شکلهای گوناگونی بهره می‌گیرد. این استعداد، "تفکر" نام دارد که پیروزی انسان بر طبیعت، نتیجه وجود این استعداد در اوست.

برای اصلاح ساختار و تشکیلات در وزارت آموزش و پرورش، پیشنهاد می‌شود، مراکزی برای دریافت و به کارگیری اندیشه‌های افراد تأسیس شود.

۱- مرکز طرح‌های وزارتخانه:

این مرکز با کلیه‌ی معاونت‌ها و واحدهای مختلف وزارتخانه، در ارتباط مستقیم بوده و کارکنان آن از افرادی کاردان تشکیل خواهد شد. این مرکز از هر یک از واحدهای وزارتخانه می‌خواهد که مسائل و مشکلات و معضلات و سایر مواردی را که در ارتباط با وظایف آن بخش است را به صورت کتبی به مرکز طرح‌ها ارسال دارند. سپس کلیه موارد رسیده از واحدهای مختلف را جمع‌آوری، دسته‌بندی و سازمان‌دهی کرده، آنها را به مرکز طرح‌های ادارات استان ارسال می‌دارند.

۲- مرکز طرح‌های ادارات استان:

این مرکز با همه واحدها و معاونت‌ها در سطح ادارات کل در ارتباط بوده و از آنها می‌خواهد که مشکلات و مسائل و موارد مربوط را هر ماه به آنجا ارسال کنند و موارد رسیده را جمع‌آوری، دسته‌بندی و سازمان‌دهی کرده و به ادارات نواحی و شهرستان‌ها ارسال نماید.

۳- مرکز طرح‌های ادارات نواحی شهرستان‌ها:

این مرکز نیز با واحدها و معاونت‌های ادارات شهرستان در ارتباط بوده و هر ماهه از آنها مشکلات و مسائل و موارد مربوط را درخواست و سازمان‌دهی می‌کند. ایجاد این گونه طرح‌ها و برنامه‌ها، نتایج و تأثیرات ارزنده‌ای در اعمال سیستم خلاق و ارتقای بهره‌وری و

ملتی پیشرفته است و توانایی پیشرفت دارد که افراد آن به تفکر و استدلال درست عادت کرده باشند. ایجاد این عادت بسیار ضروری و پسندیده، نیز به عهده‌ی خانواده و مدرسه است. مدرسه باید نمونه کوچکی از جامعه‌ی باشد که در آن دانش‌آموزان با مسائل مختلف زندگی آشنا می‌شوند و از طریق راهنمایی و اندیشیدن، بیاموزند که چگونه با مشکلات فردی خود روبه‌رو شوند. در جهان معاصر، موفقیت از آن افراد و یا جوامعی است که مولد و تولیدکننده‌اند، نه مصرف‌کننده. والدین خلاق، معلمان خلاق، مدیران خلاق، محصلان خلاق و وزیران خلاق و... افرادی هستند که می‌توانند جامعه خود را به اوج پیشرفت برسانند و افتخاراتی را نصیب آن کنند. البته خلاقیت در هر امر، مستلزم جرأت اندیشیدن و مطالعه درباره مسائل حال و آینده می‌باشد و توجه به این نکته مهم که مسائل تازه را نمی‌توان با روشهای قدیمی حل کرد، بسیار حائز اهمیت است. طرز برخورد معلمان با یک نوآوری در نهایت تعیین‌کننده موفقیت یا شکست آن است.

معلمان باید بیش از هر کس دیگری از دیدی نقادانه در مورد عقاید تازه برخوردار باشند. از موضوعاتی که باید راهنمای حرفه‌ی معلمان آینده قرار گیرد، می‌توان به جایگزینی تنوع به جای یکنواختی و ابتکار آزاد به جای یکسان‌سازی اشاره کرد. به عبارت دیگر آنها باید بتوانند در اجرای برنامه‌های درسی، افکار و اندیشه‌های خود را نیز به طور مطلوب به کار گیرند. معلمان باید به منظور ایجاد محیطی خلاق، دانش‌آموزان را به طرح سؤال تشویق کنند و با ایجاد شرایط مناسب از پاسخهای قالبی و کلیشه‌ای به پرسشهای دانش‌آموزان بپرهیزند. دانش‌آموزان نیز باید امکان طرح و بیان انتقاد را در محیط کلاس داشته باشند.

اندیشمند کسی است که با نگاه کردن به پدیده‌ها و امور جاری زندگی چیزهایی را ببیند که مردم معمولی نمی‌بینند و در نهایت از منابع و امکانات جدیدتر ترکیبی بسازد که از نظر دیگران امکان‌پذیر نیست.

معلمان برای تشویق تفکر خلاق باید ضرورت‌هایی را طرح کنند که طی آن دانش‌آموزان با مسائلی روبرو شوند که نیاز به تفکر دارد. پیداست در ایجاد جو مساعد برای گسترش خلاقیتها در سطح مدارس، مدیران آموزشی، نقش مهمی بر عهده دارند و برای انجام این نقش باید از مهارت‌ها و توانایی‌های لازم برخوردار باشند.

برنامه‌های ایجاد زمینه برای خلاقیت و نوآوری

شخصیت خلاق و نوآور به وجود می‌آورد که می‌توان به عنوان نمونه به ذکر دو مسئله پرداخت:
الف) دسترسی دائمی نظام علمی و اجرایی آموزش و پرورش کشور به گنجینه‌ی عظیم از تجربیات و نظریات و انبوهی از طرح‌ها و پیشنهادات و ظرفیت‌های ذهنی و سرمایه‌های فکری عوامل انسانی که این خود، نوع کاملی از مدیریت مشارکتی بوده و امکان ارائه راه‌لهای فراوانی را

اگر چه در آن زمان، فکر او فکری جنون آمیز به حساب می‌آمد، اما فکری نو و اندیشه‌ای متفاوت بود. خلاقیت، به کارگیری توانایی‌های ذهنی برای ایجاد یک فکر یا مفهوم جدید است. به همین دلیل در بیشتر منابع، اصطلاح خلاقیت و نوآوری با هم آورده شده است و در ادامه می‌توان گفت ترکیب ایده‌ها و ایجاد پیوستگی بین ایده‌ها را می‌توان از ویژگی‌های ذهنی خلاق دانست که بر دو اصل استوار می‌باشد:

۱- فرد خلاق تفکری تحلیل‌گرا دارد:

تفکر تحلیل‌گرا، تفکری است که می‌تواند مسائل را تجزیه و تحلیل کند و عوامل تشکیل دهنده آنها را تشخیص دهد. در عین حال تفکر تحلیل‌گرا از مهارت‌های مرتب کردن، مقایسه کردن، مقابله کردن، ارزیابی کردن و بالاخره انتخاب کردن که همان الگوی منطقی حل مسئله است، برخوردار می‌باشد. پس تفکر تحلیل‌گرا تفکری تجزیه و تحلیل‌کننده و منطقی است.

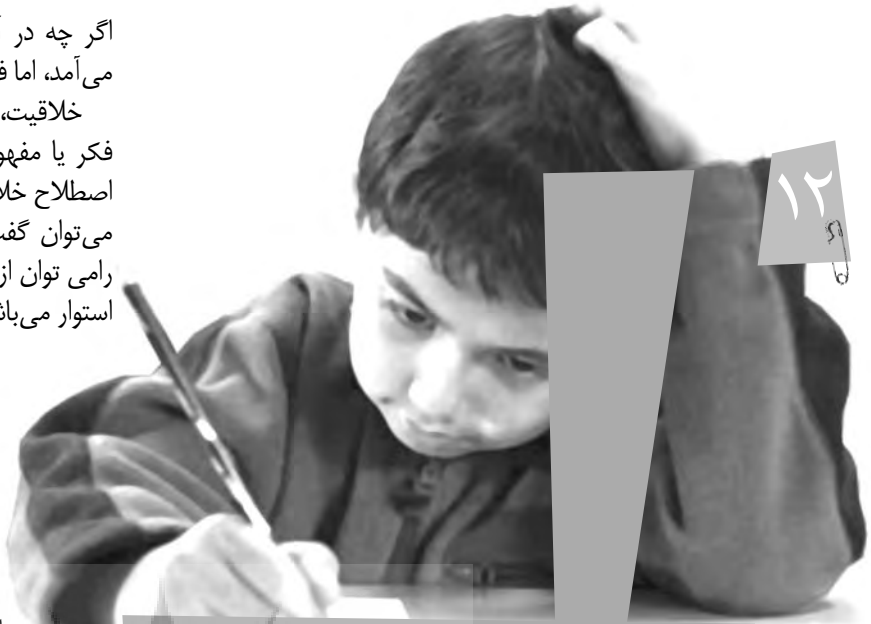
۲- فرد خلاق تفکری خلاق دارد:

تفکر خلاق، نوعی مهارت ذهنی است که در آن قدرت تصور و اندیشه به خلق ایده‌های جدید و نو به منظور دست‌یابی به یک یا چند راه حل می‌پردازد. تفکر خلاق، تفکری واگرا است که راه حل متفاوت مسئله را بررسی می‌کند. تجسم خلاق، فن استفاده از نیروی خیال برای آفرینش خواسته‌های زندگی‌مان است. بدین ترتیب کسی که تفکر خلاق دارد، می‌تواند ذهن خود را بر روی یک چیز متمرکز کند و آنقدر به آن انرژی دهد تا واقعیت امر با آفریدن تصویری کاملا واضح و قابل درک در ذهن روشن شود.

■ خلاقیت و نوآوری چیست؟

به اعتقاد عده‌ای از صاحب‌نظران خلاقیت فرآیندی معنوی، مرموز و غیرقابل توصیف است و به نظر عده‌ای دیگر، خلاقیت دست‌نیافتنی می‌باشد. مشخص کردن خلاقیت کار ساده‌ای نیست و از صفات ذاتی انسان است.

بعضی از دانش‌آموزان فکر می‌کنند که هیچ قدرت خلاقیتی در وجودشان نیست که بخواهند آنرا پرورش دهند. اما بیشتر متخصصین معتقد هستند که هر شخص، دارای ویژگی‌هایی از خلاقیت می‌باشد (زیرا خلاقیت یک فرآیند و یک شیوه جدید نگرش و بهره‌گیری از امکانات موجود است). یک دانش‌آموز می‌تواند با شکستن حتی قواعد

بعضی از دانش‌آموزان فکر می‌کنند که هیچ قدرت خلاقیتی در وجودشان نیست که بخواهند آنرا پرورش دهند.

برای مسائل و مشکلات عدیده آموزشی و پرورشی کشور فراهم خواهد نمود.

ب) افزایش انگیزش سازمانی، ارتقای روحیه شغلی و افزایش وجدان کاری، پرورش فرهنگ خلاقیت و نوآوری و افزایش روحیه علمی و پژوهشگری.

■ تعریف و مفهوم خلاقیت و تفکر خلاق

نگاهی به منابع معتبر مربوط به خلاقیت و نوآوری نشان می‌دهد که ریشه‌ی همه این اصطلاحات در نوع فکر و روش فکری انسان نهفته است. در حقیقت، فرد خلاق کسی است که از ذهنی جست‌وجوگر و آفریننده برخوردار باشد.

اندیشمند کسی است که با نگاه کردن به پدیده‌ها و امور جاری زندگی چیزهایی را ببیند که مردم معمولی نمی‌بینند و در نهایت از منابع و امکانات جدیدتر ترکیبی بسازد که از نظر دیگران امکان‌پذیر نیست. همه انسانها تا قبل از گالیله، گردش ایام و شب و روز را دیده بودند، اما از میان همه آنها تنها گالیله نسبت به موضوع حساسیت نشان داد و برخلاف فکر رایج زمان خود اعلام کرد که زمین به دور خورشید می‌چرخد.

اهمیت دادن به فضای آموزش در امر خلاقیت و نوآوری بسیار مهم‌تر و با اهمیت‌تر از پیش جلوه می‌نماید. فضای مدرسه محیطی است که به دانش‌آموزان تعلق دارد و باید مطابق نظر و ذوق آنها با توجه به خصوصیات سنی آنها آراسته شود که در این مورد سه کار اساسی باید انجام گردد.

۱- فضای کلاس و مدرسه از نظر رنگ و آراستگی، با رشد روانی دانش‌آموز هماهنگ باشد.

۲- زنگ تفریح علاوه بر تخلیه بار هیجانی کودک، لحظات بسیار مناسبی برای آموزش را بوجود آورد.

۳- معلم به عنوان مهمترین رکن آموزش، بیشترین فرصت یادگیری را فراهم نماید.

حال در این مورد که معلم چگونه می‌تواند در امر ایجاد خلاقیت و نوآوری در دانش‌آموز موثر باشد باید معیارهایی تعیین گردد تا بر حسب آن معیارها، معلم ارزشیابی شود. این معیارها دارای چند خصوصیت می‌باشد:

۱- نتیجه کار معلم: یعنی فراگیری دانش‌آموز و تغییرات رفتاری آن‌ها.

۲- چگونگی روابط متقابل معلم و دانش‌آموز.

۳- شخصیت معلم: (که شامل سازگاری هوشی و رفتاری او می‌باشد) مانند علاقه به تدریس، ثبات عاطفی- روانی، مهربانی و هم‌دردی با دانش‌آموز، صبر و بردباری، آشنایی با اصول روان‌شناسی و ...

حال با توجه به مسائل مطروحه و به منظور ایجاد فضای سرشار از شادی برای خلاقیت و نوآوری، وجود یک سیستم هنرمندانه به منظور ایجاد نظم و ترتیب و سازماندهی در کار آموزش و پرورش با توجه به خواست معلم و نیاز شاگردان بر گرفته از تعالیم اسلامی، بسیار لازم و ضروری می‌باشد.

داشتن روح ابتکار، خلاقیت و نوآوری ضرورت دارد و ترویج و تشویق این گونه کارها لازم است. به شرط این که از نظر مبنایی غلط نباشد. بهره‌گیری از اصول بهره‌وری ضرورت دارد. چرا که باعث کاهش هزینه‌ها بیشتر شدن بازده و عمیق‌تر شدن کیفیت می‌گردد. در پیمودن این راه،

باید از تمام امکانات موجود استفاده کرد. همین طور باید از تمامی افراد، بدون در نظر گرفتن ظاهر و تنها با تکیه بر توانایی، تخصص، تجربه و امکاناتشان در جهت رشد خلاقیت و نوآوری استفاده نمود. یکی از دیگر وظایف مهم مدیران، معلمان و مسئولین مدارس، شناسایی دانش‌آموزان نخبه برای بالا بردن کیفیت برنامه‌های آموزشی مدارس می‌باشد. برای این افراد باید کلاسهای فوق العاده تشکیل دهند و با آموزش مستمر و مداوم افراد مناسب را در جهت نیل به این اهداف آماده سازند.

هندسی و استفاده از وسایلی که دیگران فکر می‌کنند مورد استفاده قرار نمی‌گیرد با استفاده از خلاقیت درونی خود، چیز جدیدی درست کند. برای استفاده از خلاقیت باید آنچه را دید که دیگران نمی‌بینند و آن گونه فکر کرد که دیگران فکر نمی‌کنند.

آموزش و پرورش می‌تواند با بازگذاشتن دست شاگرد در آنچه که به فکرش خطور می‌کند، به خلاقیت‌های نو و طرح شیوه‌ها و برنامه‌های جدید اجازه ظهور دهد. در طول دوران تحصیل محرک‌های خلاق خود به خود از بین می‌رود و این مشکل، مستقیماً به دید و نگاه مسئولین مدارس مربوط می‌شود که با چه شیوه و انگیزه‌ای از دانش‌آموز بخواهند که از فکر و ایده خلاق خود استفاده نماید. زیرا خلاقیت تنها به گفتن شعر، نقاشی، رسم و یا کارهایی که احتیاج به آموزش دارند و بعد از مدتی شخص آن را فرا می‌گیرد، محدود نمی‌شود، بلکه خلاقیت یعنی فرآیند و آموزش و پرورش باید به فکر آن باشد که شخص به جای پرورش خلاقیت، راه‌هایی را یاد بگیرد که خلاقیت ذاتی‌اش پرورش یابد تا کارهایش را با اعتماد به نفس بیشتری انجام دهد و گام‌های ثمربخش‌تری در زندگی بردارد.

تحقیقات نشان می‌دهد که خلاقیت از صفات ذاتی هر فرد می‌باشد. مسئولان باید ماهیت کنج‌کاو و حیرت برانگیز دانش‌آموز را تقویت کنند. مسئولین مدرسه باید دانش‌آموز را ترغیب نموده، او را سر ذوق بیاورند و محیطی ایجاد نمایند تا دانش‌آموزان بتوانند قوه‌ی خلاقه خود را پرورش دهند.

آموزش و پرورش می‌تواند با تشکیل گروه‌های دانش‌آموزی و طرح مسائل، از گروه‌ها بخواهد تا در حل مسائل از روشها و ایده‌های جدید استفاده نمایند و از گروهی که در کارش از خلاقیت و نوآوری‌های بیشتر و جدیدتری استفاده نموده، کارهای دیگری بخواهد و از آن‌ها به طور مستمر استفاده نماید.

راهکارهای استفاده از خلاقیت

یکی از راهکارهای استفاده از خلاقیت و نوآوری دانش‌آموزان، شناخت ویژگی‌های جسمی، عاطفی، اخلاقی، اجتماعی و شخصیتی آنان است. بدین منظور باید از یافته‌های پژوهشی- روانشناسی نوین بهره‌جست و موضوع اخلاق را در دانش‌آموزان، مد نظر قرار داد. حال با توجه به گسترش مشکلات اجتماعی و پیچیدگی‌های آن و به علت افزایش گرفتاری‌های شغلی والدین، مسئولیت مدرسه و عوامل اجرایی آموزش و پرورش صد چندان می‌گردد و از آنجایی که مدرسه، مرکز پرورش سرمایه‌های اجتماعی و دانش‌آموزان، سرمایه‌های فکری و اندیشه جامعه می‌باشند،